

HENRYK SŁABEK

O SPOŁECZNO-GOSPODARCZYCH ASPEKTACH
ZJEDNOCZENIOWEJ PLATFORMY POLSKIEJ PARTII
ROBOTNICZEJ I POLSKIEJ PARTII SOCJALISTYCZNEJ
(1947—1948)

1. Ewolucja stanowisk w sprawie systemu i kierunków rozwoju społeczno-gospodarczego; 2. Założenia i rzeczywistość w zakresie przeobrażeń handlu i przemysłu; 3. Wnioski.

1. EWOLUCJA STANOWISK W SPRAWIE SYSTEMU I KIERUNKÓW ROZWOJU
SPOŁECZNO-GOSPODARCZEGO

Dość było powodów, aby skrajne uczucia i reakcje — hurrarewolucyjność i defetyzm — mogły przybrać postać i wymiary dodatkowo komplikujące i tak ogromnie trudną sytuację. Nasz kraj zapłacił najwyższą cenę wojny, poniósł największe w Europie straty w ludziach (6 mln) i majątku (38⁰/o). Mimo korzystniejszego kształtu terytorialnego gospodarka polska ciągle pozostawała na żenująco niskim poziomie. Dzielący nas od zachodnioeuropejskich krajów dystans w zakresie poziomu przemysłowego szacowano na około 60 lat¹. Świadomość ogromnego zapóźnienia, obok podmuchów „zimnej wojny” i towarzyszącego im niebezpieczeństwa zbrojnej konfrontacji, zdawały się nie pozostawiać wyboru. Wzgląd na losy i przyszłość własnego kraju i formującego się bloku państw socjalistycznych stawiał wśród niezbędnych zadań forsowne tempo inwestowania środków w odbudowę i rozwój przemysłu. Wszakże w społeczeństwie tak bardzo zmęczonym i wyniszczonym wojną oraz jej bezpośrednimi następstwami możliwość podjęcia nowych wyrzeczeń miała swoją granicę. Doświadczenia lat 1945—1946 wskazywały, że podniesienie poziomu płac i konsumpcji, czego ludzie mieli prawo oczekiwać, również ze stanowiska celów produkcyjnych jest niezbędne. Trzyletni plan uchwalony przez Sejm w lipcu 1947 r. zakładał zatem słusznie równoległą odbudowę i gospodarki, i konsumpcji. Ale realność tych założeń określał oczywiście zasób środków, których zdobycie okazało się wyjątkowo utrudnione.

Po roku 1946 ze strony większości bogatych państw kapitalistycznych najbardziej miały Polskę zaskakiwać piętrzone przed nią akty utrudnień i ograniczeń. Rachuby na sfinansowanie piątej części Planu Odbudowy Gospodarczej ze środków zagranicznych okazały się nierealne. Kończył się napływ towarów z dostaw UNRRA i międzynarodowych organizacji

---

¹ Por. A. Karpiński, *Zarys rozwoju gospodarczego Polski Ludowej*. Warszawa 1968, s. 160.

charytatywnych². Wygasła też akcja kredytowa, zresztą i wcześniej dość skromna, a wartość dostaw towarów z tytułu odszkodowań wojennych była niższa od spodziewanej³. Wreszcie ZSRR, sam wojną zrujnowany i biedny, mógł podjąć poważniejsze zaopatrywanie Polski w sprzęt inwestycyjny dopiero na początku lat pięćdziesiątych⁴. Skomplikowana też była sytuacja polskiego handlu zagranicznego. Kraje socjalistyczne odbierały prawie cały nasz eksport maszyn i urządzeń (97,3%) oraz prawie 2/3 eksportowanych artykułów konsumpcyjnych wytwarzanych przez przemysł. Pomyślny był fakt, że eksportowane w coraz większych ilościach artykuły rolno-spożywcze niemal w całości (w 1949 r. 80%) zbywano po wysokich cenach na rynku zachodnioeuropejskim⁵. Podobnie wysokie ceny uzyskiwano za węgiel kierowany na rynki krajów zachodnich (w 1949 r. 45%)⁶.

W pierwszych miesiącach 1947 r. gospodarkę polską, niemal wyłącznie zdaną na własne siły, na domiar ciężko doświadczyły komplikacje nieprzewidziane. Ostra zima w poważnym stopniu zdezorganizowała transport i wytwórczość przemysłową. Na rolnictwo, po wymarznieniu trzeciej części ozimin, spadły wiosenne powodzie i letnia posucha. Pogłębiał się niedostatek towarów powszechnego użytku. Zarysowały się zjawiska spekulacji i dość ostra wyżka cen. Spadała siła nabywcza złotego (w skali roku o 28%), a wciąż niewysoka płaca realna wykazywała tendencję zniżkową (o ok. 10—15%). Zanotowano strajki. Wzrastał się protest robotników, żądających ukrócenia spekulantów oraz społecznie nieuzasadnionego bogacenia się części prywatnych sklepikarzy i handlowców. Problem bardziej sprawiedliwego rozłożenia ciężarów odbu-

² Według najczęściej spotykanych szacunków w ramach UNRRA Polska otrzymała towary o wartości 478 mln dolarów; w roku 1945 na sumę 92 mln, w 1946 — 306 mln, w 1947 — 80 mln dol. W latach 1947—1949 organizacje charytatywne przekazały towary o wartości ok. 37 mln dol. Por. W. Góra, *Polska Rzeczypospolita Ludowa 1944—1974*. Warszawa 1974, s. 185; A. Jezierski, *Historia gospodarcza Polski Ludowej 1944—1968*. Warszawa 1971, s. 109.

³ Zaciągnięte w latach 1945—1948 kredyty szacuje się na sumę 110—160 mln dol. Por. A. Jezierski, *Historia gospodarcza...*, s. 109, 128. Według informacji NBP do września 1948 r. wartość dostaw reparacyjnych wyniosła 201 mln D.M.

⁴ Na dzień 1 III 1947 r. skarb państwa był zadłużony wobec ZSRR na 8 mln dol. (Jezierski, op. cit., s. 128). Według umowy z 1948 r. gros kredytowych dostaw środków inwestycyjnych (wartości 450 mln dol.) miała przypaść na okres po 1951 r. Był to kredyt 5-letni, spłacony przedterminowo (A. Bodnar, *Problemy polityki gospodarczej PRL*. Warszawa 1969, s. 233).

⁵ Struktura polskiego eksportu (w %) kształtowała się następująco:

Rok	Ogółem	Maszyny i urządzenia	Paliwa, surowce, materiały	Towary rolno-spożywcze	Towary konsumpcyjne pochodzenia przemysłowego
1946	100,0	0,0	88,9	2,0	9,1
1947	100,0	1,0	71,0	12,7	15,3
1948	100,0	0,6	70,5	16,1	12,8
1949	100,0	2,4	64,5	20,6	12,5

Źródło: *Rocznik Statystyczny Handlu Zagr.* 1966, Warszawa 1967, s. 8.

⁶ Na podstawie umowy z 16 VIII 1945 r. ZSRR rzekł się pretensji do mienia niemieckiego na ziemiach polskich oraz zobowiązywał się do przekazania Polsce 15% dostaw reparacyjnych ze wschodniej strefy Niemiec i 30% kompletnych urzą-

dowy i dalszych dróg rozwoju wymagał nowych rozwiązań. Rozwiązania takie były niezbędne. Po styczniowym zwycięstwie wyborczym stały się też one możliwe.

Sprawę oceny i ukierunkowania na przyszłość systemu gospodarczego podjęło w kwietniu 1947 r. plenarne posiedzenie KC PPR. Główni referenci — Władysław Gomułka i Hilary Minc — wyrazili przekonanie, iż wraz z pokonaniem peeselowskiej opozycji i podziemia nadszedł czas na pogłębienie przeobrażeń „w duchu demokracji ludowej”⁷. W istocie rzeczy chodziło o przyspieszenie rozwiązań socjalistycznych, choć ze względów taktycznych „socjalistycznej” terminologii jeszcze nie wprowadzono do oficjalnego języka partii. Obok po raz pierwszy sformułowanego hasła organicznej jedności partii robotniczych czołowe miejsce w referatach i obradach przypadło ostrej krytyce tezy o trójsektorowym układzie gospodarczym (sektory: państwowy, spółdzielczy, prywatny). Obydwa problemy ściśle się ze sobą spletały. Wobec nadziei na rychłe przełamanie antyzjednoczeniowych tendencji i rażącej niewydolności aparatu spółdzielczego przywódcy PPR nie widzieli powodów do dalszego powstrzymywania się od krytycznego potraktowania zdominowanej przez socjalistów spółdzielczości. Dążąc do otwartego rozstrzygnięcia różnic poglądów, Hilary Minc stwierdzał, że „najwyższą a zarazem jedyną formą skutecznego uspołecznienia współczesnych środków produkcji jest upaństwowienie”⁸. Własność spółdzielcza jako typ (sektor) ustrojowy nie miała racji bytu. Spółdzielczość należało poddać państwowej kontroli i planowaniu, czyli takim działaniom, które poprzez odpowiednie modyfikowanie jej funkcji mogłyby ją uczynić organiczną częścią składową układu uspołecznionego. Zdaniem przywódców PPR niezbędne było rychłe utworzenie silnego sektora socjalistycznego, na który miały się złożyć nie konkurencyjne, lecz komplementarne w stosunku do siebie trzy formy własności (państwowa, spółdzielcza i samorządowa). Liczył się w tym wypadku nie tylko ze zrozumiących względów publicznie nie formułowany, niemniej oczywisty cel szybszego wzmacniania własnych wpływów w spółdzielczości. Przede wszystkim chodziło o to, by państwo opierając się na własnym potencjale mogło skuteczniej ukierunkowywać rozwój całej gospodarki, nie wyłączając prywatnej.

Z równie ostrą krytyką spotkał się oficjalny pogląd na sektor prywatny jako jedną z osobliwości współwyznaczających polską drogę do socjalizmu. Komplikacje gospodarcze pierwszych miesięcy 1947 r., a szczególnie przechwycenie przez prywatnych przedsiębiorców blisko 10% całego dochodu narodowego w drodze nadużyć i spekulacji unaoczniało plastycznie zasadniczo różniące się funkcje własności drobnotowarowej i kapitalistycznej. Pojęcie: „sektor prywatny”, nie przylegało w równym stopniu do ówczesnej rzeczywistości, jak i marksistowskiej teorii. Plenarne posiedzenie KC zaaprobowało więc zgłoszoną w referacie

---

dzien przemysłowych, które na podstawie umowy poczdamskiej miał otrzymać z zachodnich stref okupacyjnych. Rząd polski natomiast zobowiązał się dostarczać ZSRR do końca okupacji Niemiec 12—13 mln ton węgla rocznie po specjalnie niskich cenach. *Sprawa polska w czasie II wojny światowej na arenie międzynarodowej. Zbiór dokumentów*. Warszawa 1965, s. 767—768. Skorygowanych rozliczeń na korzyść Polski dokonano w listopadzie 1956 r. (umorzono Polsce kredyt w wysokości ponad 2 mld rubli).

⁷ W. Gomułka, *Nowe zadania*. „Nowe Drogi” 1947, nr 3, s. 26.

⁸ H. Minc, *Charakter i tendencje rozwojowe naszego przemysłu*. „Nowe Drogi” 1947, nr 3, s. 43.

Hilarego Minca propozycję wyodrębnienia układów „rynkowo-kapitalistycznego” i drobnotowarowego.

Podczas obrad padały zdania, które mogły się wydawać dość ze sobą sprzeczne. Stwierdzono, że nawet państwowe działy gospodarki mieszczą wprawdzie w sobie elementy socjalistyczne, lecz charakteru socjalistycznego jeszcze nie mają i tak długo mieć go nie będą, dopóki część wytwarzanej przez nie wartości będzie przechwytywana przez przedsiębiorstwa prywatne. Stwierdzeniom, które z funkcjonowaniem drobnej własności kapitalistycznej wiązały dość zasadnicze aspekty ustroju społeczno-gospodarczego, nie towarzyszyły jednakże narzucające się żądania działań skrajnych. Wprost przeciwnie. Mimo odczuwalnego zniecierpliwienia, szczególnie charakterystycznego dla gorzej sytuowanych grup robotników, przywódcy PPR kategorycznie odrzucali się od likwidatorskich w stosunku do „prywatnej inicjatywy” haseł i intencji. Wielokrotnie składanym zapewnieniom, chociaż praktyka nie zawsze się na nie nakładała, trudno odmówić szczerości, bowiem zgodnie z ówczesnym poglądem przywódców PPR prywatnej przedsiębiorczości trzeba było wyznaczyć długi okres trwania. Nie z miłości czy oportunistu oczywiście, lecz w dobrze pojętym interesie samego państwa. Kwietniowe posiedzenie plenarne jednym członkom partii uzmysławiało, a innym przypominało tę prawdę, że współegzystencja układów socjalistycznego i kapitalistycznego ze względu na dzielące je antagonistyczne sprzeczności jest zjawiskiem historycznym, przejściowym. Jednocześnie jednak kierownictwo partii zdecydowanie podtrzymywało stanowisko, że działanie prywatnej przedsiębiorczości w pewnych dziedzinach życia gospodarczego jest nadal celowe i po prostu nieodzowne. Momentu ostatecznych rozwiązań oraz dróg i metod do takich rozwiązań wiodących z góry nie przesądzano. Jak wprzód, tak i obecnie zdawano się konsekwentnie na wynik własnych doświadczeń i konkretnych potrzeb.

Można powiedzieć, że plenum kwietniowe, uogólniając doświadczenia dzielące partię od jej I Zjazdu (grudzień 1945 r.), zorientowało partyjną i państwową politykę na szybszy rozwój w handlu sektora uspołecznionego; na gruntowną reorganizację i nowe usytuowanie w systemie gospodarczym spółdzielczości; na zróżnicowane potraktowanie, szczególnie w zakresie obciążeń, trzech układów gospodarczych; na wyeliminowanie ze sfery „inicjatywy prywatnej”, przede wszystkim z handlu, elementów spekulanckich i pasożytniczych; na poddanie tejże „inicjatywy” takim formom kontroli ze strony państwowych i społecznych czynników, które gwarantowałyby jej właściwą działalność i jej większy udział w kosztach odbudowy kraju. Ponadto plenum otwierało nawias dla szeregu pytań, dotyczących na przykład spraw prywatnego przemysłu i nade wszystko chłopów i rolnictwa.

Do połowy 1948 r. kierownictwo PPR dążyło konsekwentnie do realizacji zasad społecznej sprawiedliwości w taki sposób, który nie kolidowałby z równoległym i równie ważnym zadaniem rewolucji socjalistycznej: z optymalnym intensyfikowaniem wytwórczości dóbr materialnych i duchowych. Ciągłe aktualne było generalne nastawienie partii, sformułowane podczas jej I Zjazdu, na pogłębianie procesów socjalizacji w drodze pokojowej i ewolucyjnej. Co prawda od połowy 1947 r. sektor uspołeczniony częściej wchłaniał prywatne zakłady przemysłowe, niemniej zasadnicze rozwiązania miały się dokonywać na drodze ich stopniowego „wrastania” w socjalizm. Według tej koncepcji, stosowanej póź-

niej tylko w NRD, rosnący udział państwa, jako współwłaściciela prywatnych przedsiębiorstw przemysłowych, prowadziłby do ich stopniowego przekształcania we własność społeczną. Czas trwania tego procesu wyznaczałyby czynniki natury społeczno-gospodarczej, a nie nie liczące się z nimi woluntarystyczne decyzje. Analogiczne koleje przekształceń przewidywano dla rolnictwa, którego uspołecznienia nie utożsamiano z typem własności. Uważano, że proces socjalizacji, ciągły i długotrwały, może być pogłębiany w drodze coraz ściślejszego i planowego wiązania indywidualnego gospodarstwa z socjalistycznym sektorem. Partia dostrzegając i wykorzystywała możliwość regulowania spraw produkcji i dochodów wsi w kierunku przez siebie pożądanym poprzez interweniowanie w sferę stosunków własnościowych nowych gospodarstw (regulacja ich obszaru), odpowiednie zróżnicowanie obciążeń i pomocy itp. Nie przesądając ostatecznych form organizacji polskiego rolnictwa, jednocześnie nie wykluczała w przyszłości, po pojawieniu się odpowiednich warunków, powoływania do życia spółdzielni produkcyjnych⁹.

Zarysy omawianego poglądu sprecyzowano w pierwszych miesiącach 1948 r. W majowym numerze „Nowych Dróg”, z pewnością z upoważnienia kierownictwa partii jeden z jej czołowych ekonomistów — Eugeniusz Szyr — pisał: „Polska droga do socjalizmu oznacza, że w naszych warunkach politycznych, gospodarczych i kulturalnych chcemy jak najprędzej, z możliwie najmniejszymi stratami, w sposób najbardziej ekonomiczny i skuteczny rozbudować bazę elementów socjalistycznych gospodarki narodowej, rozszerzyć zakres gospodarki uspołecznionej (państwowej, samorządowej i spółdzielczej), ograniczyć elementy prywatnokapitalistyczne i przekształcić je w elementy państwowo-kapitalistyczne, ujmować gospodarkę drobnotowarową chłopską i rzemieślniczą w ramy gospodarki planowej i wiązać ją poprzez spółdzielcze formy organizacji zaopatrzenia, zbytu i częściowe produkcji (ośrodki maszynowe) oraz systemu konfrontacji z gospodarką uspołeczną o cechach socjalistycznych” [podkr. moje — H.S.]¹⁰.

Pod wpływem reorientacji, dokonującej się od końca 1947 r., w międzynarodowym ruchu komunistycznym w lipcu 1948 r. również kierownictwo PPR odstąpiło od koncepcji przemian stopniowych i ewolucyjnych. Na plenarnym posiedzeniu lipcowym KC obrano kurs na śpieszną likwidację drobnych przedsiębiorstw kapitalistycznych w przemyśle i rolnictwie bądź poprzez ich całkowite wyparcie z produkcji, bądź przejściowe przekształcenie w warsztaty o charakterze drobnotowarowym¹¹. Cała operacja, określana mianem ofensywy socjalistycznej, okazała się dla społeczeństwa dolegliwa przede wszystkim o tyle, o ile w jej następstwie pogłębiał się deficyt towarów. Jednak tym razem dążność

⁹ Wypowiadając się w kwietniu 1948 r. na posiedzeniu Komisji Gospodarczej KC PPR, J. Kole przewidywał, że jeszcze w 1955 r. spółdzielczość produkcyjna nie będzie odgrywać większej roli. W opublikowanych w maju tegoż komisji („Na drodze do jednej partii klasy robotniczej”), powołanej przez KC PPR i CKW PPS w związku z przygotowaniem do zjednoczenia, wypowiedziano się na rzecz indywidualnej gospodarki i podnoszenia jej produktywności z perspektywą przygotowania w przyszłości socjalistycznych przeobrażeń gospodarki chłopskiej.

¹⁰ E. Szyr, *Węzłowe zagadnienia naszej polityki gospodarczej*. „Nowe Drogi” 1948, nr 9 (maj—czerwiec), s. 82.

¹¹ Por. H. Minc, *Wytyczne w sprawie naszego ustroju gospodarczego i społecznego*. Referat wygłoszony na Plenum KC PPR dnia 6 lipca 1948 r. „Nowe Drogi” 1948, nr 10, s. 83 i nast.

do zabezpieczenia państwa przed odradzaniem się jakichkolwiek form kapitalizmu urzeczywistniana być miała jako jeden z imperatywów nowego okresu, bez należytego zwracania uwagi na koszty społeczno-gospodarcze.

W kierownictwie Polskiej Partii Socjalistycznej nie było zgodności poglądów również na ważniejsze kwestie; niekiedy ujawniały się nawet dość daleko idące różnice. Niemniej przynajmniej do wiosny 1948 r. z pełnym uzasadnieniem można mówić o stanowisku PPS w sprawie gospodarczego systemu kraju. Partia jako całość wiązała przyszłość z uspołecznieniem gospodarki. Co więcej, centralni działacze wszystkich orientacji byli w tym wypadku zgodni; dystansowali się od stwierdzeń wiążących specyfikę polskiego modelu z utrwalaniem w przemyśle i handlu prywatnej własności. I ich zdaniem własność ta powinna i będzie zanikać, ale stopniowo i ewolucyjnie. Tempo i formy aktów przekształceń i likwidacji miały być wyznaczone odpowiednio do zmieniających się warunków i społecznych potrzeb¹². W poglądach na sektor rynkowo-kapitalistyczny różnica zdań ujawniała się dopiero przy pytaniu: czy miejsce tego sektora ma zajmować państwo czy spółdzielczość?

Kierownictwo PPS, nie sprzeniewierzając się własnym ideowo-programowym założeniom, mogło się zgodzić i szczerze solidaryzowało się z generalnym kierunkiem uchwał kwietniowego posiedzenia KC PPR z wyjątkiem stwierdzeń dotyczących właśnie spółdzielczości. Utrzymanie bowiem silnej i samodzielnej spółdzielczości urastało w PPS do symbolu znamionującego łączność z własną tradycją i międzynarodowym ruchem socjalistycznym. „Rzeczpospolita Spółdzielcza” jako system społeczno-gospodarczy stanowiła spójny element własnej wizji socjalizmu demokratycznego i humanistycznego. Pluralistyczna nadbudowa polityczna, oparta na na ogół tradycyjnie pojmowanym systemie partyjnym i parlamentarnym, znajdowałaby odpowiednik w swoistym pluralizmie gospodarczym (układ państwowy i spółdzielczy). Poprzez spółdzielczość właśnie, również po zlikwidowaniu własności prywatnej, zostałyby zachowana wielość podmiotów gospodarczych (kolektywów spółdzielczych) jako zaporę przed monopolem państwa w zakresie własności i gospodarczej dyspozycji oraz niepożądanymi tego następstwami w sferze życia społeczno-gospodarczego (narośnięciem biurokratyzmu i obywatelskiej inercji)¹³.

We własnym przekonaniu przywódcy socjalistów mieli ważne argumenty po temu, by nie tylko Hilarego Minca teorii o upaństwowieniu, jako najwyższej i skutecznej metodzie uspołecznienia środków produkcji, przeciwstawić propozycję niejako trwałego rozgraniczenia sfer wpływów. Również w 1947 r. kierownicy PPS nie kwestionowali zakresu upaństwowienia przemysłu określonego z ich czynnym udziałem w ustawie z 3 stycznia 1946 r. Natomiast w innych działach życia gospodarczego spółdzielczość pretendowała do dominowania nad własnością państwową (drobna wytwórczość) lub zgola do wykluczenia udziału państwa (detaliczny obrót towarowy)¹⁴.

¹² Por. T. Dietrich, *Gospodarka wielosektorowa*. „Przegląd Socjalistyczny” 1947, nr 1 oraz S. Szwalbe, *Nasza forma gospodarki na przyszłość*. „Robotnik” z 21 IV 1947 r.

¹³ Por. J. Topiński, *Dlaczego spółdzielczość*. „Przegląd Socjalistyczny” 1947, nr 7—8.

¹⁴ Por. S. Szwalbe, *O trwałe uzdrowienie rynku*. „Robotnik” z 21 V 1947 r.

Tabela 1

Udział sektorów według zatrudnienia w 1947 r.

Gałęzie gospodarki narodowej	Sektor			
	państwowy	spółdzielczy	prywatny	razem
Przemysł, rzemiosło i budownictwo	1148	86	675	1909
Transport i łączność	547	2	11	560
Handel i kredyt	38	108	300	446
Razem: liczba	1733	196	986	2915
%	59,5	6,7	33,8	100,0

W 1947 r. udział sektora spółdzielczego, w odróżnieniu od prywatnego i państwowego, w handlu był niewielki, a w wytwórczości wprost znikomy (tab. 1). Wobec tego faktu, jak i niechętniej i polemicznej reakcji na krytykę ze strony czołowych działaczy PPS, latem 1947 r. kierownictwo PPR nie podejmowało prób ograniczania spółdzielczości. Manifestowano gesty pojednawcze i uspokajające. Przykład tego stanowił finał dyskusji międzypartyjnej wokół tzw. bitwy o handel oraz przebieg lipcowej debaty sejmowej. CKW PPS poparł peperowskie inicjatywy zmierzające do uregulowania spraw rynku i handlu za cenę nieuszczuplania roli spółdzielczości. Tak też potraktowano miejsce spółdzielczości w ustawie o Planie Odbudowy Gospodarczej. Przy czym, rzeczą znaną, mówcy z ramienia PPR, operując terminologią sprzed kwietnia, nie podważali pozycji spółdzielczości jako autonomicznego sektora gospodarczego. Jednocześnie jednak, aczkolwiek początkowo dość powoli i ostrożnie, kierownictwo PPR rozbudowywało pozycję państwa w handlu, szczególnie w hurcie. Czyniło również przygotowanie do odpowiedniego zreorganizowania spółdzielczości.

W czerwcu 1947 r. Komisja Gospodarcza KC PPR sformułowała wytyczne w sprawie spółdzielczości. Przewidywały one rozdzielnie spółdzielni na obsługujące wieś i miasto. Spółdzielczość wiejska miała być tworzona na podstawie placówek opanowanego przez PPR Związku Samopomocy Chłopskiej, natomiast dla miast przewidziano spółdzielnie spożywców. W powiatach miały być tworzone oddziały dla oddzielnej i specjalnej obsługi spółdzielni wiejskich i miejskich. W skali kraju natomiast spółdzielniami handlowymi miały kierować dwie centrale handlowe.

W dniach 4 i 5 lipca 1947 r. nad peperowskimi propozycjami obradowała Rada Główna Związku Rewizyjnego Spółdzielni RP. Upatrując jedną z istotnych przyczyn niedomogów spółdzielczości w jej niewłaściwej organizacji, Rada poleciła ukształtować strukturę spółdzielni w myśl peperowskich postulatów. Na zjeździe spółdzielczym w dniu 25 listopada 1947 r., po ostrej polemice wokół propozycji dotyczących spółdzielczości wiejskiej udało się uzgodnić stanowisko PPR i PPS. Jednogłośnie uchwalona rezolucja zjazdu postanowiła zlikwidować dotychczasowe centralne instytucje spółdzielcze i zorganizować w ich miejsce kilka wyspecjalizowanych central¹⁵.

¹⁵ Zob. J. Kaliński, *Plan Odbudowy Gospodarczej 1947—1949*, Warszawa 1975 (tekst powielany), s. 253—254.

Wykonanie tych wytycznych przypadło na wiosnę 1948 r. W dniu 21 maja 1948 r. Sejm uchwalił trzy ustawy: o Centralnym Związku Spółdzielczym i centralach spółdzielczych, o centralach spółdzielczo-państwowych oraz o przedsiębiorstwach państwowo-spółdzielczych. Po ukazaniu się w czerwcu aktów wykonawczych w postaci uchwał Naczelnej Rady Spółdzielczej reorganizacja spółdzielczości w kierunku jej podporządkowania ogólnopaństwowemu planowi i polityce państwa została ostatecznie przesądzona.

Ewolucja poglądów na model gospodarczy rzutowała bezpośrednio na zakres i metody planowania.

Plan trzyletni był przygotowany w okresie, kiedy powszechnie podzielano tezę o trójsektorowym systemie ekonomicznym Polski i o konieczności uwzględnienia specyfiki każdego z układów własności. Hilary Minc, przedkładając KRN we wrześniu 1946 r. projekt planu, podkreślał autonomiczny charakter planowania spółdzielczego. A Stefan Jędrzychowski w maju 1947 r. zwracał uwagę na skojarzenie w POG pewnych doświadczeń radzieckich i francuskich, na kombinację nakazów stosowanych tylko wobec sektora państwowego oraz wskazań i założeń, których realizacja mogła się dokonywać poprzez właściwe uruchamianie środków i narzędzi natury ekonomicznej¹⁶.

Październikowy dekret z 1947 r. o planowej gospodarce narodowej, uwzględniając ciągle podział gospodarki na sektory, przewidywał jedynie pośredni związek spółdzielczości z POG poprzez plany opracowywane we własnym zakresie, na których kształt i wykonanie centralna administracja państwowa nie miała większego wpływu¹⁷.

W obliczu rozlicznych okoliczności — nasilania się „zimnej wojny”, powstania we wrześniu 1947 r. Kominformu, nie podjęcia przez XXVII Kongres socjalistów idei organicznej jedności partii robotniczych itp. — na przełomie roku 1947/48 kierownictwo PPR podjęło ostrą ofensywę o wcielenie w życie ustaleń kwietniowego plenum i o opanowanie dalszych pozycji w aparacie gospodarczym.

Okazji do generalnej krytyki dotychczasowych metod planowania dostarczyło wstępne opracowanie przez Centralny Urząd Planowania Narodowego Planu Gospodarczego na rok 1948. W odróżnieniu od struktury POG, projekt rocznego planu na czołowym miejscu lokował nie produkcję, lecz dochód narodowy. Konsumowana część dochodu miała być dzielona między pracowników najemnych oraz pozostałą część ludności nierolniczej i rolniczej. Środki zaś inwestycyjne byłyby rozdysponowane zgodnie z zasadą uwzględniającą 3 sektory (publiczny, spółdzielczy, prywatny).

W liście skierowanym 7 stycznia 1948 r. do CKW PPS, KC PPR kwalifikował metody planowania CUP jako burżuazyjne. Z konstrukcją zadań planu pod kątem dochodu narodowego łączono niebezpieczeństwo obniżania nakładów inwestycyjnych na przemysł ciężki jako najbardziej kapitałochłonny. Krytykowano zbytnie eksponowanie sfery usług nieprodukcyjnych, co w połączeniu ze zdegradowaniem produkcji w hierarchii zadań mogło prowadzić do niedoceniaenia pozycji i roli klasy robotniczej. Zaprezentowanemu podziałowi społeczeństwa na trzy grupy, a gospodarki na trzy sektory zarzucano nieadekwatność, rozmiłanie się

¹⁶ Sprawozdanie z pos. Sejmowej Komisji Planu Gospodarczego, które odbyło się w dniu 7 maja 1947 r. Za J. Kalińskim, *Plan Odbudowy...*, s. 70.

¹⁷ DzURP 1947, nr 64, poz. 373.

z rzeczywistością. List domagał się przedyskutowania metodologicznego dorobku CUP w celu odrzucenia błędów i wykorzystania „słusznych wpływających z marksizmu i przystosowanych do polskich warunków założeń planowania”. List informował, że Ministerstwo Przemysłu i Handlu przystąpiło do przygotowania kontrplanu na 1948 r.¹⁸

Po przygotowanej przez Oskara Langego odpowiedzi, na wspólnym zebraniu (18 i 19 lutego), któremu przewodniczył sekretarz generalny CKW PPS Józef Cyrankiewicz, kilkunastu działaczy gospodarczych obydwu partii przedyskutowało wszystkie ważniejsze kwestie planowania. Wobec starannie przygotowanych i jednolicie argumentowanych wystąpień peperowców (Hilary Minc, Stefan Jędrzychowski, Eugeniusz Szyr, Mieczysław Popiel, Włodzimierz Brus) część socjalistów solidaryzowała się z peperowską krytyką (przede wszystkim Konstanty Dąbrowski, Tadeusz Dietrich), inni natomiast bronili na ogół dorobku CUP (Adam Rapacki, Edward Lipiński, Czesław Bobrowski)¹⁹.

W końcowym wystąpieniu Hilary Minc stwierdził, że podczas dyskusji uzgodniono jako niesporne m.in. tezy: „należy odrzucić fałszywe teorie o prymacie planu konsumpcji a budować plan narodowy na podstawie planu produkcji [...] trzeba stosować właściwy podział klasowy [...] trzeba przystąpić do twórczej pracy nad zastosowaniem marksizmu do polskich warunków, trzeba radykalnie odrzucić absurdalne teorie o przeciwstawności inwestycji i konsumpcji w długich okresach czasu”. W formie wniosku, akceptowanego przez wszystkich obecnych, Hilary Minc zgłosił postulat, iż „trzeba rozwijać marksizm, szerzyć marksizm, szeroko przed marksizmem otworzyć drzwi rozmaitych instytucji, których już dawno nie wietrzono, trzeba wpuścić marksizm do uniwersytetów — dlatego, że marksizm jest słuszną, rewolucyjną ideologią partii robotniczych, które stoją u władzy i ponoszą za nią odpowiedzialność”. Przemówienie kończyło się stwierdzeniem: „Jest rzeczą jasną, że realizacja tego programu będzie oznaczała przełom w dotychczasowych metodach planowania w ogóle i w pracy Centralnego Urzędu Planowania w szczególności”²⁰.

W lutym 1948 r. doszło do zmian w kierownictwie i strukturze organizacyjnej CUP. Na miejsce dotychczasowego prezesa Czesława Bobrowskiego powołano wiceministra skarbu Tadeusza Dietricha. Również inne kierownicze stanowiska obejmowali tylko ci spośród socjalistycznych działaczy, którzy popierali pogląd PPR. Dyskusja i idące w ślad za nią personalne i organizacyjne zmiany stanowiły końcowy akord zwycięstwa PPR zarówno w sprawie systemu gospodarczego, jak i kierunków dalszego rozwoju kraju.

W dyskusjach nad celami i kierunkiem rozwoju gospodarki obydwie partie dzieliły pogląd o konieczności przekształcenia gospodarczej struktury kraju z rolniczo-przemysłowej na przemysłowo-rolniczą poprzez industrializację. Cel był oczywisty, bowiem tylko drogą uprzemysłowienia można było rozwiązać sprawę bezrobocia i przeludnienia agrarnego, które były społeczną plagą Polski międzywojennej. Tylko poprzez industrializację możliwe też było osiągnięcie szybszego wzrostu gospodar-

¹⁸ CA KC PZPR 295/XI/194, k. 45.

¹⁹ Zob. J. Drewnowski, *Proces Centralnego Urzędu Planowania w 1948 r.* „Zeszyty Historyczne” 1974, z. 28, s. 40 i nast.

²⁰ H. Minc, *O właściwe metody planowania w Polsce*. „Nowe Drogi” 1948, nr 2.

czego. Natomiast odnośnie do charakteru i tempa industrializacji nie było zgodności zdań, bowiem w krótkich odstępach czasu zadania konsumpcji i akumulacji, przeznaczonej w poważnej swej części na rozwój przemysłu ciężkiego, mogły być z sobą sprzeczne.

Pierwsze kontrowersje ujawniły się w czerwcu 1946 r. podczas dyskusji nad wstępnym projektem Planu Odbudowy Gospodarczej. Zgadzając się z CUP, że głównym celem Planu powinno być znaczne podniesienie spożycia, przedstawiciele Ministerstwa Przemysłu i Handlu postulowali zwiększenie środków inwestycyjnych na rozwój przemysłu wytwarzającego środki produkcji (hutniczego, metalowego i elektrotechnicznego). Ich zdaniem, właśnie taki rozdział nakładów był niezbędny dla wykonania zadań nie tylko w zakresie odbudowy kraju, lecz i podniesienia stopy życiowej ludności. Nieco inną opinię reprezentował CUP, opowiadając się za bezwzględnym przyznaniem priorytetu nakładom na zwiększenie produkcji środków konsumpcji. Zdaniem CUP, dopiero w latach 1948—1949 można było przenosić akcent na rozwój wytwórczości dóbr inwestycyjnych, ale przede wszystkim takich, które bezpośrednio przyczyniałyby się do rozwoju produkcji środków spożycia. PPR opowiadała się też za znacznie szybszym tempem rozwoju przemysłu²¹.

W pierwszej połowie 1948 r. zwyciężyła koncepcja PPR. Była ona konieczna z punktu widzenia celów długofalowych, bowiem zmierzała do stworzenia na przyszłość podstaw szybkiego rozwijania całej gospodarki i stopniowego odrabiania w ten sposób wielkiego zapóźnienia w stosunku do krajów o najwyższym poziomie uprzemysłowienia i urbanizacji. Przyspieszenie industrializacji miało jednak swoją granicę, której przekroczenie mogło wywoływać dezorganizację i nadmierne koszty społeczne.

2. ZAŁOŻENIA I RZECZYWISTOŚĆ W ZAKRESIE PRZEOBRAZEŃ HANDLU I PRZEMYSŁU

Wiosną 1947 r. zjawiska dezorganizacji rynku i inflację obydwie partie zaliczały do najbardziej niebezpiecznych. Natomiast ocena przyczyn perturbacji i proponowane środki zaradcze wywołały dyskusję. KC PPR w liście skierowanym w dniu 7 maja 1947 r. do CKW PPS, licząc się z ograniczonymi możliwościami państwa w zakresie zwiększenia krajowej produkcji lub importu najbardziej deficytowych towarów, szukał rozwiązań w sferze fiskalno-organizacyjnej. Proponowano ściągać finansowe nadwyżki od grup ludności o nadmiernych i społecznie nieuzasadnionych dochodach, zreorganizować oraz poddać kontroli handel, aby w ten sposób wyrugować zeń objawy „anarchii i zdziczenia”, ustanowić pułap cen i ich kontrolę. Obok postulatów zbieżnych z peperskimi, w swojej wstępnej odpowiedzi socjaliści zgłaszali propozycję zwiększenia importu towarów rynkowych i jednoczesnego ograniczenia wewnętrznych wydatków państwa nawet za cenę zwolnienia tempa odbudowy. Kiedy kontrpropozycje socjalistów okazały się nierealne, a PPR zgodziła się na odłożenie decyzji w sprawie miejsca i roli spółdzielczości, uzgodnienie stanowisk już nie napotykało większych trudności.

W dniu 30 maja 1947 r. Hilary Minc przedłożył Sejmowi skonsulto-

²¹ Por. J. Kaliński, *Planowanie gospodarcze*, w: *Gospodarka Polski Ludowej 1944—1955*. Warszawa 1974, s. 196—197.

wane z socjalistami projekty aktów prawnych, dotyczące spraw podatku gruntowego, poparcia dla prywatnych inwestycji oraz reorganizacji i kontroli handlu, jak też nadania rządowi nadzwyczajnych pełnomocnictw w zakresie zwalczania drożyzny i nadmiernych zysków w obrocie handlowym. Ustawy sejmowe, uchwalone w dniu 2 czerwca w wersji nie odbiegającej znacznie od brzmienia projektów, wraz z uchwałami Rady Ministrów stanowiły prawną podstawę tzw. bitwy o handel²².

Mimo zróżnicowania cen (bowiem na podstawowe artykuły nowo powołane komisje cennikowe ustanowiły dodatkowo tzw. detaliczne ceny maksymalne) ostre formy ich egzekwowania z pomocą kontrolerów społecznych ostatecznie oddziaływały na rynek stabilizująco. Prywatny handel pozbawiono możliwości dowolnego podnoszenia cen i marż. Jednocześnie zwielokrotniono stawki podatku dochodowego i obrotowego oraz innych obciążeń²³. Wreszcie organy państwowe poddały prywatnych handlowców swoistej selekcji i weryfikacji również w trybie administracyjnym, bowiem przedsiębiorstwa, których właściciele dopuścili się wykroczeń lub nie wykupili w określonym terminie koncesji, podlegały zamknięciu. Władze mogły ponadto odmówić sprzedaży zezwolenia, jeżeli uznały to za celowe.

W ślad za tym liczba prywatnych sklepów i przedsiębiorstw handlowych systematycznie malała. Tendencja spadkowa wystąpiła z całą ostrością już w ostatnim kwartale 1947 r., w ciągu którego liczba placówek uległa redukcji o około 27%. W 1948 r. proces eliminowania detalicznych placówek handlowych został zahamowany (— ok. 15%), by znów ulec znacznemu zwiększeniu w ostatnim roku planu trzyletniego (— ponad 31%). Jak widać z tabeli 2, w roku 1948 starano się osiągnąć cele nie poprzez dalsze masowe eliminowanie placówek detalicznych, co znów miało miejsce w roku 1949, lecz poprzez opanowanie hurtu.

Wyliminowano z handlu ludzi najbardziej skłonnych do uprawiania

Tabela 2

Placówki handlu prywatnego w latach 1947-1949

Wyszczególnienie	1947	1948	1949	$\frac{1949}{1947}$
Hurt	5 307	1 735	1 128	34,1%
Detal	131 218	111 624	76 728	58,5%

Źródło: *Rocznik Statystyczny 1950*, s. 69

²² Były to uchwały o rozszerzeniu kompetencji i zakresu działania Funduszu Aprowizacyjnego, który finansował prowadzony przez państwo wolnorynkowy skup artykułów żywnościowych; o zorganizowaniu sieci domów towarowych; o stabilizacji cen w sektorze państwowym i samorządowym. We wszystkich tych sprawach CKW PPS zgłaszał początkowo obiekcje.

²³ Już w 1947 r. wymiar podatku dochodowego był 2,5-krotnie a obrotowy 3-krotnie wyższy niż w roku poprzednim. Z dniem 1 I 1948 r. wprowadzono obowiązek przymusowego oszczędzania (tzw. SFO). W rezultacie udział placowych sum w ogólnym dochodzie podatników sektora nieuspołecznionego podniósł się z 50% (w r. 1947) do 68% (1948 r.) i 80% (w 1949 r.) S. Kołakowski, *Opodatkowanie gospodarki nieuspołecznionej poza rolnictwem*, w: *Finanse w Polsce Ludowej w latach 1944—1960*. Warszawa 1964, s. 371.

nia działalności spekulacyjnej i społecznie szkodliwej²⁴. Z drugiej strony gęstniejąca sieć sklepów uspołecznionych nie była jednak zdolna wypełnić powstającej w niektórych okolicach kraju próżni handlowej, co odbijało się ujemnie na obsłudze klientów i wykorzystaniu przez świat pracy wolnego czasu. Intensywna rozbudowa uspołecznionego handlu stawała się pilną koniecznością.

Mimo dużych wysiłków w organizacji Powszechnych Domów Towarowych (w 1948 r. było ich 76) i placówek Miejskiego Handlu Detalicznego, udział państwa w handlowej sieci detalicznej jeszcze w 1949 r. był bardzo skromny (ok. 30%). Inaczej było w przypadku handlu hurtowego. Liczba państwowych punktów hurtowych wzrosła w okresie planu trzyletniego kilkunastokrotnie (z 1239 do 18 834), stanowiąc w 1949 r. ponad 44% ogółu placówek²⁵.

Ubytki w detalicznej sieci sklepów prywatnych miał rekompensować przede wszystkim rozwój handlu spółdzielczego. Tak też się stało. W okresie trzechlecia liczba handlowych punktów spółdzielczych zwiększyła się znacznie (o 67%). Przy tym wzrost placówek w sieci gminnych spółdzielni „Samopomoc Chłopska” był wyższy od przeciętnego (przekroczył 76%). Handel spółdzielczy, inaczej niż państwowy, w poważnym stopniu mógł się rozwijać opierając się na podstawie materialnej zwalniającej przez prywatnych handlowców. Tym też głównie tłumaczyły się największe przyrosty spółdzielczych placówek detalicznych

Tabela 3

Sieć spółdzielcza placówek detalicznych w latach 1947–1949

Wyszczególnienie	1947	1948	1949
Liczba placówek detalicznych ogółem	19 270	21 771	32 200
w tym:			
Gminnych Spółdzielni Samopomoc Chłopska	11 143	13 689	19 655
Spółdzielni spożywców	8 127	8 082	12 545

Źródło: *Rozwój ruchu spółdzielczego w okresie X-lecia Polski Ludowej*, Warszawa 1955, s. 14 i nast. *Statystyka spółdzielni na rok 1963 i lata 1945–1962*, Warszawa 1964, s. 96 (Za J. Kalińskim, *Plan odbudowy...*, s. 257, 259).

w roku 1949 (zob. tab. 3). Natomiast w zakresie placówek hurtowych występował wyraźny regres. Ich liczba spadła z 1243 w 1947 r. do 666 w roku następnym. Przyczyna tego leżała w ograniczaniu spółdzielczości spożywców na rzecz rozbudowywanego hurtu państwowego.

Obok pewnych zjawisk niepożądanych, wywoływanych przede wszystkim nadmiernym ubytkiem sklepów, „bitwa o handel” dawała rozwiązania oczekiwane i pozytywne.

W krótkim okresie jej trwania udało się zmienić sieć handlowych placówek detalicznych na korzyść uspołecznionych, a w zakresie hurtu

²⁴ W okresie od stycznia do kwietnia 1947 r. na podstawie orzeczeń Komisji Specjalnych do Walki z Nadużyciami i Spekulacją skierowano do obozów pracy przymusowej 24 tys. osób (A. Jezierski, *Historia gospodarcza Polski Ludowej 1944–1968*, Warszawa 1971, s. 116), a w pierwszych 4 miesiącach 1948 r. podczas akcji kontrolnych, którymi objęto 146,4 tys. prywatnych punktów sprzedaży, sporządzono 24,6 tys. (16,8%) protokołów karnych głównie za nieujawnianie lub pobieranie nadmiernych cen (Kaliński, *Plan Odbudowy...*, s. 248).

²⁵ *Rocznik Statystyczny 1950*, s. 69.

już w 1948 r. państwo i spółdzielczość zdobyły pozycję monopolistyczną (93⁰/₀). Państwo uzyskało tym samym solidne podstawy do ukierunkowywania i kontrolowania handlu prywatnego również poprzez użycie środków ekonomicznych. Od tej pory, stosując odpowiednio rozdzielniki w zaopatrzeniu hurtowym i coraz skuteczniejszą konkurencję handlową, władze państwowe mogły wszechstronnie oddziaływać na liczebność prywatnych sklepów, ich rodzaj i rozmieszczenie oraz wielkość obrotów i dochodów. Funkcje prywatnego handlu, w detalu ciągle dość silnego, jednak w coraz wyższym stopniu sprowadzały się do wypełniania roli komplementarnej (zob. tab. 4).

Tabela 4

Sieć i obroty handlu detalicznego w latach 1947- 1949

Wyszczególnienie		1947	1948	1949	
Punkty sprzedaży	tys.	139,9	128,1	114,9	
	%	100,0	100,0	100,0	
	w tym uspołecznione	tys.	22,2	26,6	44,4
	%	15,9	20,8	38,9	
Liczba osób na 1 punkt		170	189	216	
Sprzedaż wg cen bieżących	mld	24,4	31,6	42,2	
	zł				
	%	100,0	100,0	100,0	
	w tym w punktach uspołeczniionych	mld	7,5	10,0	23,6
	zł				
	%	30,7	31,6	55,0	

Źródło: *Rocznik Statystyczny Handlu Wewn. 1947-1967*, s. 16.

Bitwa o handel, mimo utrudnień powodowanych rozrzedzeniem sieci placówek detalicznych, przyniosła najbardziej odczuwalną ulgę ludności rolniczej. Rozszerzenie skupu płodów rolnych i obsługa akcji kontraktacyjnych przez gminne spółdzielnie „Samopomoc Chłopska”, aczkolwiek ciągle niewystarczające²⁶, stopniowo uwalniały rolników od istnej plagi handlarzy, nie bez kozery obdarzonych mianem „wiejskich pijawek”. Ich samowola i nieobyczajność skazywały wieś na barbarzyńskie, przedkapitalistyczne formy wyzysku i wprost nieopisane upokorzenia. Bez obaw o przesadę można stwierdzić, że w procesie przełamywania wiekowych barier chłopskiego zniewolenia i zahukania bitwa o handel otwierała akt o doniosłości porównywalnej z konsekwencjami reformy rolnej.

Wreszcie bitwa o handel przynajmniej o tyle przyczyniła się do pomyślnej realizacji zadań odbudowy, o ile ograniczono w jej następstwie gonitwę cen oraz nieusprawiedliwione, nadmierne zyski. Stanowiła ona ważny, a w literaturze na ogół nie doceniany etap polskiej rewolucji.

²⁶ W grudniu 1948 r. GS miały 3384 placówki zajmujące się wyłącznie skupem ziemiopłodów. W 1949 r. zakupiono: 191,8 tys. ton zboża, 949 tys. ton ziemniaków, 52 tys. ton owoców, 226 tys. ton warzyw i 624 tys. ton żywca. W 1949 r. objęto kontraktacją 1 624 tys. sztuk trzody chlewnej (*W dziesięciolecie CRS*. Warszawa 1958, s. 47, 53).

Ustawa o Planie Odbudowy Gospodarczej przewidywała relatywne obniżanie udziału inwestycji w dochodzie narodowym. Rzeczywista tendencja rozwijała się w kierunku odwrotnym w stosunku do założeń zarówno pod wpływem wymogów sytuacji obiektywnej, jak i określonego nastawienia kierownictwa PPR²⁷.

Z tychże samych powodów w rozdziale środków inwestycyjnych coraz wyraźniejszą preferencję dawano przemysłowi. Zwiększały się też relatywnie nakłady na obrót towarowy, przede wszystkim na budowanie podstaw i organizację różnych form handlu państwowego (PDT, MHD, hurt). Wreszcie wzrastały, szczególnie wyraźnie w 1949 r., wydatki na budownictwo obiektów administracyjnych i użytku publicznego. Z drugiej strony obniżył się udział w funduszu inwestycyjnym łączności i transportu oraz rolnictwa (zob. tab. 5). Malejące nakłady na komunikację mogły tłumaczyć się wcześniejszym zaspokojeniem najpilniejszych potrzeb²⁸. Natomiast w przypadku rolnictwa dawała o sobie znać tendencja do zaniedbywania tego działu gospodarki mimo wy-

Tabela

Wielkość i wykonanie planów inwestycyjnych w latach 1947–1949 (w %)

Wyszczególnienie	Plan			Wykonanie		
	1947	1948	1949	1947	1948	1949
Przemysł, górnictwo, rzemiosło	35,0	39,5	40,3	35,7	36,2	40,7
Rolnictwo, leśnictwo, rybołówstwo	16,2	12,4	12,6	15,7	12,9	10,3
Transport i łączność	27,3	24,0	21,8	27,1	24,9	17,8
Obrót towarowy	3,0	2,7	4,7	3,0	4,7	5,6
Budownictwo mieszkaniowe, administr. użytku publicznego	12,0	12,3	10,8	12,0	12,2	15,3
Urządzenia kulturalne i socjalne	5,5	7,8	8,0	6,5	7,7	7,3
Gospodarka komunalna	—	1,3	1,8	—	1,4	3,0
Razem	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Źródło: *Sprawozdanie CUP z wykonania PPI 1947 r.* (AAN, CUP, t. 374 s. I i III) oraz K. Secomski, *Planowanie inwestycji*, cz. II. Warszawa 1955, s. 82, 85.

²⁷ Planowano udział inwestycji w całkowitym dochodzie narodowym (w cenach z 1938 r.): w 1947 — 21%, 1948 r. — 19%, 1949 r. — 18% (*Plan Odbudowy Gospodarczej. Liczby podstawowe*. Warszawa 1947 r., s. 157). Udział w dochodzie zrealizowanych inwestycji wyrażany jest w liczbach dość różnych. Wg K. Secomskiego stosunek całości inwestycji do dochodu (w cenach z 1938 r.) wynosił: w 1947 r. — 19,2%, w 1948 — 19,5%, w 1949 — 20,6% (K. Secomski, *Planowanie inwestycji*, cz. II. Warszawa 1955, s. 77). Według obliczeń przyjętych przez A. Jezierskiego i R. Wilczewskiego udział ten kształtował się (w cenach z 1961 r.) następująco: 1947 — 16,0%, 1948 r. — 15,8%, 1949 — 15,8% (Jezierski, *Historia gospodarcza*, s. 134; R. Wilczewski, *Rozwój przemysłu w Polsce w latach 1947—1955*, w: *Gospodarka Polski Ludowej...*, s. 248. K. Ryś (*Spożycie a wzrost gospodarczy Polski*. Warszawa 1968, s. 66—67) wskazuje, że przyjęcie cen stałych z 1961 r. zaniża faktyczny udział inwestycji w okresie pierwszych planów gospodarczych, bowiem ok. roku 1950 nastąpił szybki wzrost cen środków spożycia, a ceny środków produkcji zostały w zasadzie nie zmienione do 1956 r. Udział inwestycji wynosił (w %) wg cen z 1961 r.: w 1949 r. — 15,8; w 1950 r. — 21,1; w 1953 r. — 28,5; w 1955 r. — 22,7, natomiast wg cen z 1950 r. (za którymi opowiada się K. Ryś) odpowiednio: w 1949 r. — 22,7; w 1950 r. — 29,4; w 1953 r. — 38,2; w 1955 r. — 31,2.

²⁸ Wobec ogromnych zniszczeń i kryzysu w komunikacji, który zimą 1945/1946 w poważnym stopniu zdeorganizował gospodarkę, w nakładach inwestycyjnych 1946 r. zdecydowane pierwszeństwo przypadało transportowi (42,9%) przed przemysłem (27,9%), rolnictwem (14,5%), mieszkalnictwem (4,5%), handlem (1,1%). Zob. Jezierski, *Historia gospodarcza*, s. 31.

rażnie ujawniających się szkodliwych następstw. W każdym razie, nie negując osiągnięć, przynajmniej od 1949 r. dość jednostronnie wspieranie środkami inwestycyjnymi sektora uspołecznionego, przede wszystkim własności państwowej, przybierało charakter i rozmiary, które mogły zagrozić wykonaniu programu w zakresie konsumpcji.

Podobne odczucia i obawy mogła wywołać wewnętrzna struktura inwestycji kierowanych do przemysłu. Odpowiednio do postulatów PPS, kierownictwo PPR zgodziło się ostatecznie, aczkolwiek niechętnie, na cupowską propozycję zadań, wśród których w początkowym okresie planu pierwszeństwo miała uzyskiwać produkcja konsumpcyjnych dóbr przemysłowych²⁹. Tymczasem w praktyce od razu zdecydowany priorytet inwestycyjny należał nie do przemysłu lekkiego. W roku 1947 aż 55% nakładów na przemysł, tj. więcej niż w 1948 r., pochłonyły inwestycje w górnictwie węglowym, hutnictwie i energetyce³⁰. Natomiast przemysły wytwarzające środki konsumpcyjne korzystały ze środków inwestycyjnych w najskromniejszych rozmiarach³¹.

Wszakże wiele czynników złożyło się na to, że już praktyka gospodarcza 1947 r. nie dawała podstaw do sporów i zarzutów formułowanych podczas tzw. dyskusji cupowskiej. Nie znajdowały odpowiednika w rzeczywistym biegu spraw troski Hilarego Minca i innych dyskutantów, którzy łączyli z przedstawionym przez CUP planem niebezpieczeństwo preferowania konsumpcji za cenę zaniedbywania rozwoju przemysłu ciężkiego. Również bezprzedmiotowe stały się, wprawdzie w nieco mniejszym stopniu, obawy kierowniczych działaczy PPS o konkurencyjne w stosunku do konsumpcji następstwa priorytetu inwestycyjnego dla górnictwa i przemysłu ciężkiego.

Okazało się, że sprawdzone kategorie ekonomiczne nie w pełni przylegały do specyficznej rzeczywistości — którą reprezentował okres odbudowy — co najmniej z kilku ważnych powodów.

1. Objęcie nowymi granicami terenów, na których znajdował się poważny potencjał przemysłu metalowego, chemicznego oraz górnictwa węglowego i energetyki³² z góry stymulowało strukturę kierowanych na ziemię odzyskane dość wysokich w roku 1947 i 1948 (ok. 33%) nakładów inwestycyjnych (zob. tab. 5).

²⁹ Ustęp o zadaniach przemysłu brzmiał: „Produkcja dóbr konsumpcyjnych będzie podniesiona w zakresie dóbr powszechnego użytku, a przede wszystkim podstawowych artykułów przemysłu spożywczego, artykułów włókienniczych, odzieżowego, obuwia, leków i artykułów domowego użytku. Przesuwanie się pierwszeństwa produkcji dóbr konsumpcyjnych na dobra wytwórcze będzie dokonywane w miarę realizacji planów w końcowym jego okresie”. *Projekt ustawy o planie odbudowy gospodarczej*. Warszawa 1947, s. 9 (maszynopis powielony).

³⁰ Z funduszy tych, poza remontami i odbudową zniszczeń, zapoczątkowano m. in. budowę 4 nowych kopalń (Gigant, Kościuszko, Wesoła, Ziemowit). Rozbudowę objęto zakłady chemiczne i elektrotechniczne. Wg CUP ok. 88% nakładów na przemysł realizowano w obiektach służących wytwarzaniu środków produkcji (Kaliński, *Plan odbudowy*, s. 115).

³¹ Z kwoty wydatkowanej przez MPiH zrealizowano w górnictwie węglowym 23,8%, hutnictwie 13,2%, energetyce 10,5%, chemii 10%, przemyśle metalowym 9%, przemyśle włókienniczym 7%. Uruchomiono produkcję statków, odbudowano fabrykę papieru w Poznaniu i łożysk rolkowych w Stalowej Woli (op. cit., s. 124).

³² W końcu 1949 r. za ZO wytwarzano 44% globalnej wartości produkcji przemysłowej kraju, w tym: blisko 100% krajowej produkcji węgla brunatnego, elektrod węglowych i dźwigni, ponad 50% koksu i wagonów towarowych, ok. 30% energii elektrycznej, węgla kamiennego i papieru. J. Marzec, *Osiągnięcia trzyletniego planu odbudowy gospodarczej*, w: *Materiały do kursów planowania gospodarki narodowej*, cz. IV, Warszawa 1950, s. 69.

2. Określony charakter zniszczeń i odbudowy umożliwiły osiągnięcie wysokiej efektywności nakładów również w górnictwie i przemyśle ciężkim. Efektywność lat 1947—1949, w porównaniu z okresem 6-letki, była wyższa cztero-pięciokrotnie³³.

3. Wobec wysokiej efektywności i wysokich cen eksportowych koncentrowanie prawie czwartej części nakładów na górnictwo węglowe bynajmniej nie musiało przeczyć celom zwiększenia konsumpcji. Czynniki obiektywne — nowy potencjał i nowa struktura przemysłu, znacznie mniejszy stan ludności — połączone z właściwą polityką i zmianą ustroju umożliwiły osiągnięcie na 1 mieszkańca znacznie wyższej niż przed wojną produkcji. Charakterystyczne, że na ogół dotyczyło to również, mimo relatywnie niewielkiego udziału w inwestycjach, przemysłu lekkiego. Największe przyrosty energii elektrycznej, węgla i niektórych produktów chemii tłumaczyły się przede wszystkim nową strukturą przemysłu w powojennych granicach Polski. Natomiast najwyższą dynamiką rozwoju charakteryzowały się w latach 1947—1949 właśnie niektóre działy przemysłu lekkiego (zob. tab. 6).

Niemniej w stosunku do potrzeb ludności niemal dosłownie obdartej i często ograbionej również z urządzeń i sprzętu domowego produkcja artykułów konsumpcyjnych, szczególnie obuwia, była niewystarczająca. Wobec równoczesnej redukcji importu, w którym coraz bardziej dominującą pozycję zajmowały surowce, materiały i sprzęt inwestycyjny³⁴,

Tabela 6

Produkcja niektórych wyrobów na 1 mieszkańca w latach 1938—1949

Wyszczególnienie	Jednostka miary	1938	1946	1949	1946	1949	1949
					1938 (w %)	1946 (w %)	1938 (w %)
Energia elektryczna	kWh	115	244	340	212,2	140,0	295,6
Węgiel kamienny	kg	1099	1974	3035	180,0	153,7	276,1
Wyroby walcowane	kg	31	32	63	103,0	197,0	203,2
Kwas siarkowy 100%	kg	5,4	5,2	11,3	96,3	217,3	209,3
Nawozy azotowe (czysty składnik)	kg	1,2	1,5	3,0	125,0	200,0	250,0
Tkaniny bawełniane i bawełnopodobne	m	8,3	8,6	16,7	103,6	194,2	201,2
Tkaniny wełniane i wełnopodobne	m	1,1	1,0	2,1	90,9	210,0	190,9
Cukier biały	kg	14	16	31	114,3	193,7	221,4

Źródło: *Rocznik Statystyczny Przemysłu 1945—1965* (przeliczenie własne) Warszawa 1967, s. 228.

³³ Zob. Wilczewski, *Rozwój przemysłu*, s. 248.

³⁴ Struktura polskiego importu w latach 1946—1949 (w %)

Rok	Ogółem	Maszyny i urządzenia	Paliwa, surowce, materiały	Towary rolno-spożywcze	Towary konsumpcyjne pochodzenia przemysłowego
1946	100,0	14,0	42,0	35,0	9,0
1947	100,0	17,8	59,9	18,2	4,1
1948	100,0	18,5	61,0	15,5	5,0
1949	100,0	24,4	62,6	10,3	2,7

Źródło: *Rocznik Statystyczny Handlu Zagranicznego 1966*. Warszawa 1967, s. 8.

ceny na niektóre wyroby przemysłu lekkiego, inaczej aniżeli w przypadku artykułów żywnościowych, znacznie wzrosły³⁵.

W specyficznym okresie odbudowy udało się skójzarzyć równoczesne wysokie tempo rozwoju i gospodarki, i konsumpcji. Średnie roczne przyrosty produkcji przemysłowej (ok. 24⁰/o) i budownictwa (ponad 40⁰/o) nie miały sobie równych³⁶. W porównaniu z okresem międzywojennym w 1949 r. produkcja przemysłowa kraju była wyższa o około 50⁰/o (w przedwojennych granicach) i o 2⁰/o (w granicach powojennych). W wytwarzaniu dochodu narodowego, który w okresie trzylecia podniósł się o ponad 40⁰/o³⁷, udział przemysłu wzrósł na tyle, że dostrzegalny stał się proces przekształcania gospodarczej struktury kraju w przemysłowo-rolniczą³⁸. W związku z tym umocniła się też radykalnie gospodarczo-społeczna pozycja socjalistycznego sektora, którego udział w wytwarzaniu społecznego produktu podniósł się z 54,7⁰/o w roku 1947 do 65,2⁰/o w 1949 r. Jednocześnie socjalistyczny rynek pracy wiązał ludność miast z nowym państwem bez porównania silniej niż uprzednio³⁹. Dalsze przemiany w stosunkach społeczno-własnościowych i towarzysząca im

³⁵ Według obliczeń Instytutu Gospodarstwa Narodowego, przyjmujących kwiecien 1945 r. = 100, do końca 1948 r. ceny żywności podniosły się o 13,1⁰/o, dóbr wytwarzanych zaś przez przemysł o 84,4⁰/o (Tablice Statystyczne IGN 1949, nr 1, s. 2). Inaczej było w roku 1949, w którym szczególnie wyraźnie zwyżkowały ceny na artykuły rolne pochodzenia zwierzęcego.

³⁶ I w tym wypadku, zależnie od przyjętych metod obliczeń, podaje się dość różne liczby. R. Wilczewski, którego podejście do problemu może budzić największe zaufanie, uważa, że tempo wzrostu produkcji czystej przemysłu w okresie 1947—1950 kształtowało się w granicach 22,2⁰/o—26,6⁰/o średnio rocznie (Wilczewski, *Rozwój przemysłu*, s. 255). Wg innego szacunku tempo to wynosiło dla przemysłu 24,7⁰/o, a dla budownictwa 45,8⁰/o (*Struktura gospodarki narodowej*, Warszawa 1969, s. 17). Por. K. Secomski, *Analiza wykonania planu trzyletniego*, Warszawa 1950, s. 36 oraz Rocznik Statystyczny Przemysłu 1945—1965, Warszawa 1967, s. 130.

³⁷ Dochód wzrósł: wg GUS (w cenach z 1937 r.) o 53⁰/o, wg K. Secomskiego (w cenach z 1938 r.) o 43⁰/o, wg St. Cieślaka (w cenach z 1937 r.) o 44⁰/o. Zienkowski, *Jak oblicza się...*, s. 209. K. Secomski, *Analiza wykonania*, s. 66. St. Cieślak, *Gospodarka planowa w Polsce*, Warszawa 1950, s. 122.

³⁸ Poniższa tabela obrazuje tylko tendencję, bo konkretne liczby, szczególnie dotyczące rolnictwa, mogą być sporne (Wilczewski np. szacuje udział rolnictwa w 1947 r. na 47⁰/o. *Rozwój przemysłu...*, s. 274).

Struktura gałęziowa tworzenia dochodu narodowego

Wyszczególnienie	1947	1948	1949
Przemysł i rzemiosło	38,1	39,1	40,7
Rolnictwo i Leśnictwo	33,8	32,5	30,0
Budownictwo	3,5	3,6	4,7
Komunikacja i łączność	14,6	14,4	14,0
Handel	10,2	10,4	10,6

Źródło: L. Zienkowski, *Jak oblicza się dochód narodowy*. Warszawa 1966, s. 210.

³⁹ W latach 1947—1949 liczba pracowników najemnych zwiększyła się o 993 tys. (z 3361 tys. do 4354 tys.) w tym w przemyśle uspołecznionym o 570 tys. Jednocześnie zmniejszyła się liczba zatrudnionych w pozarolniczym sektorze prywatnym; w handlu i przemyśle o 86,6 tys. osób (50⁰/o). Spośród ogółu zatrudnionych w przemyśle na prywatny sektor przypada 171,4 tys. (11,6⁰/o) w 1947 r. i tylko 84,8 tys. (4,8⁰/o) w roku 1949. Rocznik Statystyczny Przemysłu 1945—1965 s. 286. A. Józefowicz, *Polityka ludnościowa i zatrudnienie w Polsce*. „Biuletyn IGS” 1962, nr 4, s. 47.

poprawa położenia mas ludowych utrwały nowe zjawiska politycznej nadbudowy, stanowiąc jednocześnie podstawę i punkt wyjścia przyszłych etapów socjalistycznej rewolucji. O tyle dopełniały się i polityczne cele, które związała PPR ze szczególnie intensywną odbudową przemysłu i uspołecznionego obrotu towarowego.

3. WNIOSKI

W roku 1947 rozpoczął się drugi etap realizacji celów rewolucji socjalistycznej. Wyraz kontynuacji poprzedniego okresu to przede wszystkim traktowanie sfery produkcji i rozdziału dóbr jako nierozzerwalnej jedności. Niemniej odpowiednio do zmieniających się warunków gospodarczych i politycznych z inicjatywy PPR obydwie partie robotnicze zwracały się ku pełniejszej realizacji podstawowych zasad socjalistycznego ustroju: równości startu i równości miar.

W zakresie trudniejszym, dotyczącym wyrównywania życiowych szans grup i jednostek zabiegano konsekwentnie o pierwsze, ale bardzo istotne, dokonania. Świadectwem tego była nie tylko nabierająca rozmachu rewolucja kulturalna, której najważniejszym powołaniem stawało się udostępnienie szkół i oświaty ludziom z nizin społecznych. Jeszcze donioślejsze znaczenie przedstawiał sobą drugi etap podstawowych reform. Druga faza reformy agrarnej miała z jednej strony niwelować różnice w stanie posiadania nadzielonych ziemią rodzin chłopskich, a z drugiej zbliżać je pod względem materialnego statusu do właścicieli dziedzicznych zagrod. Natomiast drugi etap polityki i reformy przemysłowej ludności miast przynosił pełne zatrudnienie, stanowiące wstępny i podstawowy zarazem warunek wyrównywania możliwości startu, a na wsi łagodził agrarne przeludnienie.

Wszystkie wprowadzone do systemu społeczno-ekonomicznego korekty w istocie rzeczy były najlepszą, bowiem najbardziej do ówczesnych warunków adekwatną, formą realizacji celów socjalistycznych. Właśnie w kontekście form i środków, a nie celów samych w sobie, rozpatrywano również zakres układów własnościowych. Takie podejście, charakterystyczne dla partyjnej polityki do połowy 1948 r., nadawało jej cechy elastyczności. Była to polityka wielowariantowa, ściśle związana z własnymi doświadczeniami i do nich ściśle dostosowywana, a przez to skuteczna i zarazem długofalowa.

Do czerwca 1948 r. udało się wypracować i po części wcielić w życie taki program przeobrażeń społeczno-ekonomicznych, który niemal w całości znalazł swe praktyczne i szczególnie przekonujące potwierdzenie po roku 1956. Przypomnijmy główne fakty i składające się na ów program momenty.

1. Z inicjatywy i przede wszystkim siłami PPR partie robotnicze określały klasową treść „Polski Ludowej” adekwatnie do ówczesnej rzeczywistości i uogólnień twórczego marksizmu. Identyfikując bez wahań przyszłość Polski z socjalizmem, jednocześnie nie traciły one z oczu możliwości kroczenia do celu własną „polską drogą”, której naczelną zasadą miała być odpowiedniość działań do narodowych warunków i tradycji. Rozwijając stwierdzenia I Zjazdu PPR, kierownictwa obydwu partii były zgodne w tym, że również aktualne i przyszłe przeobrażenia mogą być dokonywane bez zbędnego awangardyzmu i zbędnych konfliktów, na drodze, jeśli to tylko będzie możliwe, pokojowej i ewolucyjnej.

2. Kierownicy PPR i znakomita większość czołowych działaczy socjalistycznych, pokładając ufność w sprawczej sile państwa socjalistycznego, orientowali się na ewolucyjne przekształcenie treści i funkcji gospodarki drobnotowarowej przy zachowaniu prywatnej własności. Dostrzegali i realizowali możliwość jej stopniowego włączenia w orbitę planowej gospodarki i socjalistycznego systemu rozdziału dóbr. Jednocześnie żadne z kierownictw partii nie przydawało drobnotowarowemu układowi w rolnictwie i rzemiośle cech trwałości. Kres tego układu i ostateczne jego przekształcenie się we własność społeczną łączono jednakże z taką zmianą warunków społeczno-ekonomicznych, w których gospodarstwo drobnotowarowe utraci naturalną koleją rzeczy ekonomiczną konkurencyjność i efektywność w stosunku do uspołecznionych form produkcji.

3. Być może nie było tak klarownych ocen i prognoz w sprawie prywatnego handlu i kapitalistycznego układu przemysłowego. Praktyka kilkunastomiesięcznego okresu i publikowane wiosną 1948 r. wypowiedzi — przede wszystkim ogłoszone w maju tezy do programu zjednoczonej partii i wydrukowany na łamach „Nowych Dróg” programowy artykuł Eugeniusza Szyra — zdawały się wskazywać na jednoczesne podejmowanie rozwiązań wielowariantowych. W każdym bądź razie i w tym wypadku naczelnym kryterium przy podejmowaniu konkretnych decyzji miała stanowić gospodarcza i społeczna przydatność przedsiębiorstwa. Z modelowego punktu widzenia nawet decyzje diametralnie odmienne, łączące akty likwidacji w stosunku do jednych przedsiębiorstw i pomocy dla innych, charakteryzowała wewnętrzna spójność i przejrzystość. Perspektywiczne rozwiązania spraw prywatnego przemysłu miały się realizować na drodze „kapitalizmu państwowego”. Również prywatny handel, jako całość, nie podlegał przedwczesnej likwidacji. Nie miały takiego zamiaru ani kierownictwa partii, ani rządu.

4. Chodziło o opanowanie rynku oraz o bardziej sprawiedliwy rozkład dochodów i ciężarów odbudowy. Akty likwidacji w handlu, w ostatnim kwartale 1947 r. dość masowe, przynajmniej w zamyśle miały dotyczyć wyłącznie placówki działające na szkodę państwa i społeczeństwa. Oblicze handlu miało się kształtować nie poprzez likwidatorskie działania administracyjne, nieprzypadkowo w roku 1948 wyraźnie ograniczone, lecz na drodze rozbudowy i handlowej konkurencyjności przedsiębiorstw uspołecznionych.

5. W okresie przejściowym od kapitalizmu do socjalizmu polska gospodarka wspierać się miała na dwóch równie niezbędnych i uzupełniających się podstawach: na modelu „syntezy zorganizowanego działania państwa i milionów indywidualnych właścicieli”. (W. Gomułka). Dominacja sektora uspołecznionego, zapewniona już przez sam fakt objęcia przezeń ponad 90% produkcji przemysłowej, miała się umacniać nie kosztem sztucznego ograniczania gospodarki drobnotowarowej, lecz poprzez usprawnianie uspołecznionego systemu zarządzania i produkcji.

6. Do czerwca 1948 r. stworzono i zreorganizowano socjalistyczny układ gospodarczy. Rozwiązania owych lat (nowe usytuowanie spółdzielczości i banków, usprawnienia planowania i zarządzania przemysłem itp.) miały walor rozwiązań modelowych. Po korektach nie o zasadniczym znaczeniu owe rozwiązania i koncepcje modelowe wytrzymały próbę następnych kilkunastu lat.

7. Wreszcie, wbrew początkowym wątpliwościom CKW PPS, do

червца 1948 р. уgrунтоваła się ориентация на индустриализацию kraju при одновременном zachowaniu troski о, в мiарę возможности, пропорциональный розвиток wszystkich działów narodowej gospodarki. Znamienne, lecz nie jedyne, tego przykłady to:

— przedłożenie в maju 1948 р. wstępного projektu planu 6-letniego, tych jego głównych i realistycznych założeń, które przedstawił I Zjazdowi PZPR Hilary Minc;

— zawarcie в styczniu 1948 р. podstawowej umowy з rządem ZSRR о kredytowych dostawach sprzętu inwestycyjnego, które miały się stać jedną з podstaw wykonania zadań 6-letki;

— wprawdzie niewystarczające, lecz в porównaniu з początkami lat pięćdziesiątych stosunkowo wysokie nakłady państwa i samej wsi на odbudowę i розвиток rolnictwa.

О СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКИХ АСПЕКТАХ ОБЪЕДИНИТЕЛЬНОЙ ПЛАТ-ФОРМЫ ППР И ППС (1947—1948)

До июня 1948 г. удалось разработать и частично претворить в жизнь программу социально-экономических преобразований, которая почти целиком подтвердилась на практике, особенно после 1956 г. В эту программу входили следующие моменты.

1. Рабочие партии определяли классовое содержание „народной Польши” адекватно тогдашней действительности и обобщениям творческого марксизма. Идентифицируя без колебаний будущее Польши с социализмом, они в то же время не упускали из виду возможностей идти к этой цели по собственному, „польскому пути”, главным принципом которого должно было стать соответствие деятельности национальным условиям и традициям. Развивая положения I съезда ППР, руководства обеих партий были согласны в том, что и актуальные, и будущие преобразования должны проводиться без излишнего авангардизма и ненужных конфликтов, на пути мирного развития.

2. Руководители ППР и подавляющее большинство ведущих социалистических деятелей, веря в творческую силу социалистического государства, ориентировались на постепенное преобразование содержания и функций мелкотоварного хозяйства. Они видели и использовали возможности его постепенного включения в орбиту планового хозяйства и социалистическую систему распределения благ. В то же время ни одно из руководств партий не считало, что мелкотоварная система в сельском хозяйстве и ремесле будет вечной. Однако конец этой системы и ее окончательное преобразование в общественную собственность связывалось также с таким изменением социально-экономических условий, в которых мелкотоварное хозяйство естественным путем утратит экономическую конкурентоспособность и эффективность по сравнению с обобщественными формами производства.

3. Быть может, не было столь ясных оценок и прогнозов по вопросу частной торговли и капиталистической промышленной системы. Практика нескольких месяцев и опубликованные весной 1948 г. высказывания — прежде всего оглашенные в мае тезисы к программе объединенной партии и опубликованная в журнале „Нове дроги” программная статья Эугениуша Ширы — указывали на возможность разного типа решений. Во всяком случае и здесь главным критерием при принятии конкретных решений должна была быть экономическая и общественная важность предприятия. С точки зрения модели диаметрально противоположные решения — о ликвидации одних предприятий и помощи другим — характеризовались внутренним единством и ясностью.

Перспективное решение вопросов частной промышленности должно было осуществляться на пути „государственного капитализма”. Частная торговля тоже, как целое, не

подлежала преждевременной ликвидации. Таких намерений не имели ни руководства партий, ни правительство.

4. До июня 1948 г. была создана и реорганизована социалистическая экономическая система. Решения тех лет (преобразование аграрных отношений, новое положение кооперации и банков, совершенствование планирования и управления промышленностью и др.) имели значение модельных решений. После внесения коррективов, не имевших принципиального значения, модельные концепции выдержали испытание многих лет.

5. Наконец, до июня 1948 г. упрочилась ориентация на индустриализацию страны, причем учитывалась необходимость пропорционального развития всех областей народного хозяйства. Знаменательными примерами были:

— предложение в мае 1948 г. предварительного проекта 6-летнего плана, его главных и реалистических установок, которые представил I съезду ПОПР Хиляры Минц;

— заключение в январе 1948 г. главного договора с правительством СССР о кредитных постановлениях промышленного оборудования, которые должны были стать одной из основ выполнения задач шестилетки;

— хотя и недостаточные, однако по сравнению с началом пятидесятых годов сравнительно высокие капиталовложения государства и самой деревни в восстановление и развитие сельского хозяйства.

SOCIAL AND ECONOMIC ASPECTS OF THE UNIFICATION PLATFORM OF THE POLISH WORKERS' AND THE POLISH SOCIALIST PARTIES (1947—1948)

Till June 1948 Poland managed to work out and partly bring into effect a programme of social and economic transformations, which found practical confirmation almost in its total, especially after 1956. The basic assumptions of the programme were the following:

1. Workers' parties defined the class contents of "People's Poland" adequately to the reality of that time and to general provisions of creative Marxism. Identifying without hesitation the future of Poland with socialism, at the same time they did not lose from sight the possibility of choosing a "Polish way" of attaining that aim, namely by adjusting actions to national conditions and traditions. Expanding the statements of the 1st Congress of the Polish Workers' Party, the leaderships of the two parties were of the same opinion that current and future transformations can be carried into effect without unnecessary avant-gardism or conflicts, by peaceful and evolutionary ways.

2. Confident of the executive power of the socialist state, leaders of the Polish Workers' Party and majority of leading socialist party workers promoted evolutionary transformation of the contents and functions of small-producers' economy. They saw and turned into practice the possibility of gradually including it into the stream of the planned economy and socialist distribution of goods. On the other hand, neither of the leaderships of the two parties believed that the system of small producers' husbandry could be permanent in agriculture or handicrafts. But the end of that system and its transformation into social property was linked with such changes of social and economic conditions under which small producers' husbandry by the nature of things will be no longer competitive and effective in relation to socialized forms of production.

3. Perhaps, assessments and forecasts concerning private trade and capitalist industry were not so clear. The practice of more than a year and articles published in the spring of 1949 — in the first place the theses to the united party's program-

me, published in May, and Eugeniusz Szyr's programme article printed in the monthly „Nowe Drogi” — seemed to indicate that solutions were undertaken simultaneously on many planes. One way or another, the economic and social usefulness of factory was the ultimate criterion when concrete decisions were taken. From the point of view of the model of the state even totally different decisions such as liquidation of some factories and assistance to others were characterized by internal cohesion and clarity.

Perspective solutions of the problem of private industry were to be carried through by way of a “state capitalism”. Private trade as a whole was not subjected either to premature liquidation. Neither leaderships of the parties nor the government had such aims in view.

4. The socialist economic system was created and reorganized till June 1948. The solutions of those years (transformation of agrarian relations, new situation of cooperatives and banks, improvement of industrial planning and management, etc.) proved to have the value of model solutions. After certain minor corrections those model conceptions endured the test of many years.

5. Finally, till June 1948 the policy of industrialization of the country was established while at the same time due measures were taken to ensure harmonious development of all sections of national economy. The most significant examples of that line were:

— the announcement in May 1948 of the preliminary draft of the six-year plan, that is of those basic and realistic provisions of that plan which were presented by Hilary Minc at the 1st Congress of the Polish United Workers' Party;

— the conclusion in January 1948 of the basic treaty with the USSR on credit supplies of investment goods which was to become one of the bases for the implementation of the six-year plan;

— though insufficient but relatively high investments, in comparison with the fifties, of the state and peasants themselves into reconstruction and development of agriculture.